

מוטי שכטר

בית הספר לקיימות, המרכז
הבינתחומי, הרצליה; המרכז לחקר
משאבי טבע וסביבה, אוניברסיטת
חיפה

אזור בורסת היהלומים ברמת גן | צילום: יהודית גרעין-כל ©

תוכן זה הוא חלק מרב-שיח. לחצו כאן לדיון המלא

היבטים כלכליים של גידול אוכלוסין

1 באוגוסט, 2012

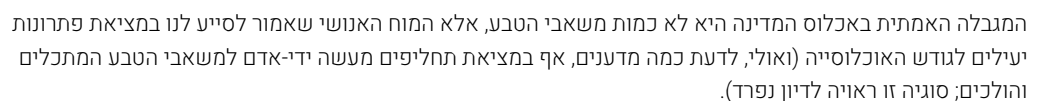
גיליון סתיו 2012 / כרך 3(3)

לדעתי, ככלכלן, סוגיית ה"קיבולת האנושית" של מדינת ישראל, קרי, יכולת הנשיאה (של בני אדם) המקיימת של משאבי הטבע והסביבה, מסתכמת בשאלה: כמה תושבים יכולים לחיות בארץ ישראל ולהתפרנס ממנה, ברמת חיים 'סבירה'? בשורות אלה אבקש לטעון שמבחינה "כלכלית" גרידא, כפי שהמושג נתפש (בעיקר) על-ידי לא-כלכלנים, לא ניתן לטעון שאי אפשר לצופף יותר את אוכלוסיית המדינה. בסיס המשאבים – טבעיים, אנושיים ומעשה ידי-אדם (הון על כל סוגיו) – מאפשר זאת. ברם, השאלה שחייבת להישאל היא שונה: האם כאשר מביאים בחשבון את כלל העלויות הכלכליות של צפיפות האוכלוסייה, כלומר **עלות כלכלית במובנה הרחב** – כפי שיוסבר להלן – נגיע לאותה מסקנה? לדעתי, שוב ככלכלן, התשובה לכך שלילית.

בהיבט זה, נסב השיח כבר מראשית ימי המנדט הבריטי (שלא במנותק מההיבט המדיני של יחסי יהודים וערבים בפלשתינה-א"י) על אודות קיבולת הנשיאה, או יכולת הקליטה הכלכלית (economic absorptive capacity) של פיסת ארץ זו שאנו חיים בה. בין שפע ההתייחסויות לסוגיה, יש לציון שעוד בשנת 1918 הופיע בניו יורק חיבור מאת שני פליטים יהודים (מהשלטון התורכי), בן-גוריון ובן-צבי, שכותרתו "ארץ ישראל בעבר ובהווה". בחיבור נקבע (בצורה נאיבית למדי) – על בסיס ממצאים ארכאולוגיים והיסטוריים – שארץ ישראל יכולה לשאת כ-10 מיליון בני אדם.^[1]

סוגיה זו נחקרה, בין השאר, על-ידי ועדת פיל (1937), שבדקה את הנושא בעיקר בהקשרו הפוליטי, כתוצאה מהתנגדות הערבים להצהרת בלפור. כבר אז, במחצית הראשונה של המאה הקודמת, ניסתה הוועדה לאמוד את יכולת הקליטה של תושבים מהבחינה הכלכלית, בייחוד מבחינת אפשרות הקליטה של מהגרים יהודים בשטח שייעדה למדינה היהודית. הוועדה אף נקבה במספר (נמוך יחסית) של מהגרים יהודים שיוורשו להיכנס למדינה היהודית כל שנה, וזאת כדי לא להעמיס יותר מדי בני אדם על יכולתה של הארץ לקיים תושבים אלה מבחינה כלכלית.

איור 1 מראה שאין קשר חד-ערכי בין צפיפות אוכלוסייה והתמ"ג שלה (תמונה דומה מתקבלת בהשוואת מדד הפיתוח האנושי אל מול הצפיפות). אם בכלל, הרי נראה שצפיפות כשלעצמה אינה מחסום בפני התפתחות כלכלית.

ברם, הרבה לפני שהמוח האנושי יניב פתרונות כאלה או אחרים, נצטרך להתמודד עם העלויות החיצוניות של הצפיפות שהולכות וגדלות עם העלייה בצפיפות. אלה יכולות להיות, למשל, עלויות בעלות אופי חברתי-פסיכולוגי הנובעות ממגורים ברבי-קומות צפופים. הן יכולות להתבטא בזמן הנוסף המוקדש לפעילויות שונות (כמו במקרה של גודש בכבישים עמוסים, הגורם להאטה במהירות הנסיעה של כל המשתמשים); בירידה באיכות החיים כתוצאה מהיעלמותם של שטחים פתוחים; בזיהום האוויר שאנו נושמים ובירידה באיכות המים שאנו שותים; במפלסי רעש בלתי-נסבלים, ועוד כהנה וכהנה. ייתכן אף שעקומת העלייה בצפיפות תישא אופי אסימפטוטי, כלומר שעם העלייה בצפיפות היא תתלכד עם קו אנכי: העלות החיצונית של הצפיפות האנושית תהפוך להיות "אין-סופית", והמשמעות המעשית – הצורך בהפסקה מוחלטת של גידול האוכלוסייה. נראה לי שאכן אנו מתקרבים לקו כזה במדינה הקטנה והצפופה שלנו, ולכן הדיון הנוכחי בא בעתו.

תודה לעוזרת המחקר, מיקי רום-רפפורט, על הסיוע בהכנת המאמר

מקורות

1. בן-גוריון ד ובן-צבי י. 1918. ארץ ישראל בעבר ובהווה. תורגם מידיש בשנת 1980 על-ידי ניב ד. ירושלים: הוצאת יד יצחק בן-צבי.
2. CIA 2012. The World Factbook. Washington (D.C.): Central Intelligence Agency
3. League of Nations. 1937. Report of the Palestine Royal Commission, presented by the UK Secretary of State for the Colonies to the United Kingdom Parliament. London
4. Nathan R, Gass O and Creamer D. 1946. Palestine: Problem and promise, an economic study. Washington (D.C.): Public Affairs Press
5. United Nations Statistic Division. 2012. Statistical yearbook 2010. 55th issue